

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

Road

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 515 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-mayda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongirاتبay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

“Zavur kollektor suvlarining kimyoviy tarkibi tahlili va ularni tozalash zarurati (Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida)”.....	20
Kungiratbay Sharipov, Ma‘ruf Nurmanov	
Forming demand and stimulating sales in Uzbekistan.....	26
Musayeva Shoirazimovna	
Членство в ВТО как драйвер развития: взгляд Узбекистана через призму опыта Вьетнама и Казахстана.....	30
Ж.Я.Нуриллаев	
Mamlakatimizda tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash tartibi va ularning bank tizimi moliyaviy barqarorligiga ta'siri tahlili.....	37
Xolmamatov Farhodjon Kubaevich	
O'zbekiston respublikasida aholi bandligini ta'minlashdagi dolzarb masalalar	44
Ibragimov Elmurod Gulboynor o'g'li	
O'zbekiston respublikasida elektr energiyasi ta'minoti hajmini yalpi ichki mahsulot hajmiga ta'sirini ekonometrik tahlil qilish	48
Fayziyev Rabim Alikulovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining xizmat turlarini takomillashtirish amaliyoti	60
Umurzoqova Adiba Ochilovna	
Qishloq xo'jaligi kooperativi boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	67
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlari umumiy hajmini prognozlashda ekonometrik modellar (yillik)	72
Qodirov Farxod Amirovich, Bo'riyeva Qundiz Muratbaevna	
Oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari.....	77
Mahamatova Maftuna	
Xufiyona va yashirin iqtisodiyotning amaliy tahlili o'zbekiston miqyosida.....	83
Koshanov Abdimurat Azat uli	
Soliq tizimini barqarorligini belgilovchi omillar tahlili.....	87
Nurillayev Jasurbek Davronbekovich	
Mahalliy budjetlar daromad manbalarini mustahkamlash omillari.....	92
Soatova Nodira Boboxanovna	
Bank infratuzilmasining raqamli transformatsiyasi va resurslar bazasi shakllanishi: nazariy asoslar va texnologik yondashuvlar.....	97
Raxmatov Azizjon Jaloliddinovich, Jumayev Muzaffar Mahmud o'g'li	
Ichki auditning transformatsion potentsiali: tahliliy amallarni takomillashtirish orqali samaradorlikni oshirish.....	102
Misirov Akbarali Pardaboyevich, Ismoilov Asadbek Abdusamat o'g'li	
Xorijiy mamlakatlarda yashil moliyalashtirishni rivojlantirish yo'llari.....	110
Qorriyeva Shahnoza Safarbayevna	
Yashil moliya – iqtisodiy rivojlanish mexanizmi sifatida	117
Nodir Xidirov G'iyosaliyevich	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarning likvidliligi va moliyaviy barqarorligini ta'minlashning xorij tajribasi va uning amaliy ahamiyati	122
Bauyetdinov M.J.	
Теоретические подходы к определениям агрессии социально - экономической и политической стабильности государства как фактор повышения рекреационных потребностей	128
Алимова Райхона Баходировна	
Innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida talabalarning metodik tayyorgarligini shakllantirish.....	139
Komilov Umidjon Normurod o'g'li, Tulyaganova Gulnoza Olimjon qizi	

Kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish manbalari	143
Nematulloyev Suxrob Sobirovich	
Bir qatlamli elastik asosda joylashgan to'sinning seysmik kuchlar ta'siridagi tebranishining V.Z. Vlasov usuli asosida analitik tadqiqi	148
Kamola Xaydarova	
"Sibir daryolarining burilishi" loyihasining tarixiy va retrospektiv tahlili	153
Mahmudov Nosir Mahmudovich	
Sarguzasht turizmini rivojlanishi va sarguzasht turlarda turistlarning xavfsizligini ta'minlashda instruktor-gidlarning roli	159
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li	
Scientific-theoretical foundations of the use of ict in ensuring management efficiency and security in enterprises	165
Khalilov Bekzod Akhmatovich	
Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlari.....	171
Mirtursunova Dinara Anvarovna	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini joriy etishni takomillashtirish yo'llari.....	175
Tangriyev Izzat Raxmatullayevich	
Qashqadaryo viloyatida eko va etno turizmni rivojlantirishning istiqbollari va iqtisodiy samaradorligi.....	181
Erkayeva Barno, Xushvaqto'v Ramziddin	
O'zbekiston bank tizimida raqamli valyutalar va yashil investitsiyalar integratsiyasini takomillashtirish	186
Nodirov Azizxon Asrorovich	
Global energiya noaniqligining o'zgaruvchanligi ekonomertik modellari	192
Bexzod Qo'ziboev	
Экоцифра: цифровизация МСП для зеленого устойчивого роста	197
С.С. Убаева	
Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish va ekologik toza hududni yo'lga qo'yishning ahamiyati	201
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
Statistika fanining shakllanish bosqichlari va rivojlanish tendensiyalari	206
Nabixodjaev Abbas Abdupattahovich, Umarova Mukaddas Abbasovna	
Hududlarning atmosferaga chiqaradigan zararli chiqindilar miqdorini sanoat mahsulotiga nisbati bo'yicha tahlili	210
Baqoyev Husan Nuriddinovich	
Qayta tiklanadigan vodorod narxлари strategiyasini o'rganish: xarajat noaniqliklarini bartaraf etish	216
Nuraliyeva Komila Sanakulovna	
Qishloq xo'jaligini "yashil" iqtisodiyot asosida rivojlantirishga o'tishning zarurligi va mohiyati	221
Yoldoshev Mutalib Ibrohimovich	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda "yashil investitsiyalar" dan foydalanishning xoriy tajribalari	225
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna, Rustamova Nasiba Arslanovna	
Ijtimoiy iqtisodiy ehtiyojlar va ularning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni.....	230
Raxmonova Feruza Musaqulovna	
Oliy ta'lim xizmatlarini ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda tutgan o'rni.....	234
Mirzaxajeva Shaxzoda Shuxratovna	
Tijorat banklari muammoli kreditlarining likvidlikka ta'siri.....	240
Karshiyev Adham Anvarovich	
Kichik firmalarning raqobatbardoshligini oshirishning nazariy metodologik jihatlari.....	245
Ruzmetov Davron Ibrogimovich, Aliyev Maqsudbek Erkinovich	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatlari.....	251
Talapova Nargiza Baxriddinovna	

“Deviant xulq-atvorli o’smirlarning ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlari”	255
Saidbekova Feruza Anvarbek qizi	
Aholi daromadlarini diversifikatsiya qilishda davlat siyosatining roli va imkoniyatlari	258
Nutfullayev Shohrux Mexli o’g’li, Qurbanov Ulug’bek Erkinovich	
Анализ показателей развития зелёной химии по всему миру и в узбекистане за последние десять лет	262
Фозилова Фирангиза Комиловна	
Tijorat banklarining o’zbekiston respublikasi iqtisodiyotiga ta’siri	270
Masharipov Rasulbek Jo’rabekovich	
Biznes birlashuvda buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirish yo’nalishlari	273
Hamroyeva Zuhra Amiral qizi, Xayitboyeva Laylo Oybekovna, Mirzarayimov Sardorbek Ravshanovich	
O’zbekiston respublikasida pul-kredit siyosatining maqsadi	277
Adilov Zuxriddin Marip o’g’li	
Qishloq xo’jaligi mahsulotlarining ishlab chiqarish va bozorlararo aloqalarining statistik o’zgarish tendensiyalari	281
Zakirova Umida Maxamadaminovna	
Iqtisodiy bilimlarni shakllanishi va rivojlanishi	286
Po’latov Abdulloh Xolxo’jayevich	
Теоретические основы эффективного управления финансовыми ресурсами предприятий с государственной долей (на примере узбекистана)	291
Ахмедов Дилшод Турсункулович	
Robototexnika asoslari va maktab ta’limida qo’llanilishi	298
Tuxliyev Muslimbek Sherzod o’g’li	
Sun’iy intellektlar yordamida o’quvchilarni hayotiy faoliyat ko’nikmasini shakllantirishi	303
Mirxasilova Zulfiya Kochkarovna, Abdurahmanova Ozoda Djo’rayevna, Kurbanov Azimjon Jo’raboy o’g’li	
Levi tengsizligi uchun A.N. Kolmogorov teoremlari	316
Saypiddinov Shukrullo Sadrdinovich, Baxramov Rustamjon Qambarali o’g’li	
Rivojlanayotgan mamlakatlar bank tizimida raqamli moliyaviy texnologiyalarni joriy etish afzalliklari	320
Xodjimamedov Akmal Ashurovich, Umedov Abdullo Umedovich	
O’zbekiston respublikasining mdh mamlakatlari bilan tashqi savdo faoliyati tahlili: o’zgarish tendensiyalari va istiqbollari	326
Ilyosov Asrorjon Axrorjon o’g’li, Abdullaev Alisher Maxmudovich, Tuxtasinova Muxayyo Mirzasultonovna	
Elektron tijoratni rivojlantirishning xorij tajribasi	330
Madieva Zuxra Iskandarbekovna	
Inson resurslarini o’rganishning asosiy yondashuvlari: mohiyat-ta’rifiy tahlil	336
Bakirov Qobiljon Mamatyusupovich	
Bandlikni ta’minlashda davlat tomonidan institutsional muhit yaratishning roli	340
Dilorom Tojiboyeva, Umida Ravshanovna Anvarova	
Mamlakatimizda islom moliyasini rivojlantirish maqsad va choralari	346
Xoliyorov Xomid Boynazarovich	
Разработка экспертной системы для оценки финансового состояния предприятия	352
Tajibayeva Kizlargul Ajiniyazovna	
Farg’ona vodiysi viloyatlarida kichik biznes ko’rsatkichlarining o’zgarishi: panel regressiya tahlili	362
Tojiyeva Muhabbatxon Mansurjon qizi	
O’zbekiston Respublikasida makroiqtisodiy ko’rsatkichlarni hisoblashdagi asosiy muammolar va ularning yechimlari	368
Farmonov Ilhomjon Iqboljon o’g’li	
Xorijiy tajriba asosida korxonalar innovatsion faolligini boshqarishni takomillashtirish	374
Hakimova Nozimaxon Sobirjon qizi	
Mahalliy davlat hokimiyati organlarida milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish	380
G’aniev Elyor Sobirjonovich	
O’zbekistonda sirkulyar iqtisodiyotga o’tishning ahamiyati	386
Mirzayev Muzaffar Maxmudovich	

The role of international investments in greening and ecological rehabilitation of the aral sea region	392
Ospanova Feruza Bazarbaevna	
“Зеленое направление” совершенствования бухгалтерского учета	397
Ибрагимов Гайратжон Артикович	
Xarajatlarni kelib chiqish joylari va javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olishni takomillashtirish	403
Xamidova S.Ya.	
Mintaqalarni iqtisodiy rivojlantirishning metodologik asoslari va ularni takomillashtirish.....	409
Toshaliyeva Saodat Toxirovna	
O'zbekistonda kichik turar joy biznesini rivojlantirishda xorijiy tajribalar	414
Yo'ldashev Bekzodjon Sherzodjon o'g'li	
Tijorat banklarida davlat maqsadli dasturlarini moliyalashtirish yuzasidan ilmiy-nazariy qarashlar.....	419
Shodiyev Shuhrat Sunnat o'g'li	
Qandolat mahsulotlari bozorida marketing strategiyalaridan foydalanishning xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	426
Azlarova Munira Muxammad-Amin qizi	
Risk management in commercial banks, methodological approaches and practical implementation	433
Baymuratova Zina Aqilbekovna, Jarilkapova Naubaxar Paraxat qizi	
The impact of competition on economic growth: evidence from uzbekistan's automotive industry.....	439
Saydaliyeva Dilrabo Baxriddin qizi	
Raqamli texnologiyalarning oliy talim xizmatlarini rivojlantirishdagi o'rni.....	444
Mirzaxadjayeva Shahzoda Shuxratovna	
Развитие производства сельскохозяйственной продукции путем развития цифровых технологий.....	450
Юсупов Мухиддин Соатович	
Tijorat banklarida loyihaviy moliyalashtirish risklarini boshqarish amaliyotini takomillashtirish	457
Berdiyev Akram O'ktamovich	
Iqtisodiy tarmoqlarni soliqqa tortish orqali investitsiya loyihalarini rivojlantirish.....	463
Sharipov Eldor Salohiddin o'g'li	
Iqtisodiyotda investitsiya va kredit salohiyatini bank faoliyatiga ta'siri.....	468
Ergashova Nilufar Sobirovna	
Qurilish materiallari sanoati korxonalarining raqobatbardoshlik salohiyatini boshqarishni takomillashtirish	473
Tashmukhamedova Karima Samatovna	
Ziyorat turizmini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va istiqbollari.....	479
Kurbanova Mohinur Xabib qizi	
Xalqaro sayohat lug'ati va uning shakllanishi.....	487
Abduaxadova Zilola Djamoliddinovna	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va uni o'zbekiston respublikasi hisob tizimini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati.....	492
Quvvatov G'olibjon Baxtiyor o'g'li	
Kooperatsiyalarning tutgan o'rni va ahamiyati.....	501
Mirzayev Musurmon Umidullayevich, Ziyadullayev Ilhom Narkobilovich	
Использование методов математического моделирования при внедрении коммерческих автоматических систем	505
Курбанова Рахима, Ахмедов Мехрохжон	
Tijorat banklari kapitalidagi davlat ulushini kamaytirish yo'llari.....	511
Vasiyev Alisher Samiyevich	

TIJORAT BANKLARI KAPITALIDAGI DAVLAT ULUSHINI KAMAYTIRISH YO'LLARI

Vasiyev Alisher Samiyevich

TDIU Bank ishi kafedrası dosenti

Annotatsiya: Maqolada tijorat banklari kapitali elementlari, etariliga qo'yilgan me'yoriy talablari kabi masalalar ochib berilgan. Tijorat banklari kapitali holati tahlil qilinib davlat ulushini kamaytirish bo'yicha amaliy takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: tijorat bank, davlat ulushi, kapital, aktiv, passiv, kredit, sof foyda, likvidlilik.

Abstract: The article reveals such issues as the elements of the capital of commercial banks, regulatory requirements for their sufficiency. The state of the capital of commercial banks is analyzed and practical proposals are made to reduce the share of the state.

Key words: commercial bank, state share, capital, asset, liability, credit, net profit, liquidity.

Аннотация: В статье раскрываются такие вопросы, как элементы капитала коммерческих банков, нормативные требования к их достаточности. Анализируется состояние капитала коммерческих банков и вносятся практические предложения по уменьшению доли государства.

Ключевые слова: коммерческий банк, государственная доля, капитал, актив, пассив, кредит, чистая прибыль, ликвидность.

KIRISH

Xalqaro moliya-kredit munosabatlari va dunyo iqtisodiyotining globallashuvi, shuningdek xalqaro va mahalliy doirada banklar o'rtasida raqobatning keskinlashuvi ularning kapitallashuv darajasini oshirishning dolzarb masalalarini yuzaga chiqarmoqda. Chunki, kapital banklar faoliyatida kutilmaganda vujudga kelishi mumkin bo'lgan zararlardan himoya qilish va aktiv operasialari bo'yicha tegishli me'yorlarni aniqlashda asosiy moliyaviy manba hisoblanadi. Xalqaro amaliyotda jahon moliyaviy iqtisodiy inqirozidan so'ng bu masalaga jiddiy e'tibor berilishiga qaramasadan qator muammoli holatlar yuz bermoqda. Xususan, "Xalqaro Bazeli qo'mitasi tomonidan kapitalning konservatsion buferini 1,8 foizdan 2,5 foizga, asosiy kapitalga bo'lgan talabni 6,3 foizdan 7,0 foizga, umumiy kapitalga bo'lgan talabni esa 9,8 foizdan 10,5 foizga oshirganligi", bundan tashqari banklar tomonidan operatsion risk talablarini buzganligi uchun qo'llanilgan jarimalar 58 mlrd. evro va 65 mlrd. evrodan oshganligi, bu masalaning yana ham jiddiyligidan dalolat beradi.

O'zbekiston bank tizimida amalga oshirilayotgan samarali iqtisodiy islohotlar jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 12 maydagi "2020 – 2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992 sonli Farmonida – Moliyaviy sektorni izchil isloh qilish davomida qator chora-tadbirlar amalga oshirilishi, ilg'or bank biznesini yuritish hamda ushbu sektorda raqobat muhitini kuchaytirish uchun zarur sharoitlar yaratilishi belgilangan. Xususan, xalqaro standartlarga muvofiq keladigan va moliyaviy sohaga xorijiy investitsiyalar kiritish uchun jozibador huquqiy muhitni yaratadigan O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi, "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi, "Valyutani tartibga solish to'g'risida"gi hamda "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi yangilangan qonunlari qabul qilindi. Tijorat banklari kapitallashuv darajasini oshirish, xususan, banklarning kapitalini barqaror manbalar hisobidan oshirish, bunda daromadning rolini oshirish, banklar kapitali tarkibida davlat ulushini kamaytirish, banklarning aksiyalarini aholi va yuridik tashkilotlarga sotish mexanizmini joriy etish va shaffofligini oshirish bilan bog'liq muammolarni hal etishga asosiy e'tibor qaratilmoqda. Bunda tijorat banklari kapitallashuv darajasini oshirish bo'yicha mavjud muammolarni aniqlash va ularni echimini topish muhim masalalaridan biri etib belgilangan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Tijorat banklari kapitalining mohiyati, tarkibi uning etariligi va kapitallashuv darajasini takomillashtirish masalalari xorijlik klassik va zamonaviy iqtisodchi olimlar – A.Smit, K.Marks, I.Traxtenberg, S.Lukash, V.Kiselev, O.Lavrushin, J.Matuk, Dj.Barlton, D.Mak-Notton, E.Ridlarning ilmiy ishlarida chuqur tadqiq qilingan.

Tijorat banklari faoliyatini sarmoyasiz, ya'ni etarli darajada kapitallashuvsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Shu bois tijorat banklari kapitali dastlab banklarni ochish jarayonida, keyinchalik esa Markaziy bankning iqtisodiy normativlarini bajarishda asosiy mezon va bank faoliyatida kutilmaganda vujudga kelishi mumkin bo'lgan

yo'qotishlarni qoplashda "himoya yostiqchasi" sifatida muhim moliyaviy manba bo'lib xizmat qiladi. Ushbu masalalar jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozidan keyingi sharoitida ham eng dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

Professor I.Traxtenbergning fikricha ham banklar kapital yaratuvchi tashkilot hisoblanadi. O'z faoliyatida ular kapitalni tashkil etish va uni to'plash jarayonlarini tezlashtiradi hamda kapitalni qayta taqsimlaydi.

O'tgan asrning 30 yillarida olmon olimlaridan A.Gann kapitalning paydo bo'lishi faqat jamg'arish emas, balki kreditlar ajratilishining natijasi ekanligi, kredit ajratish jarayoni kapitalni tashkil etilishiga nisbatan birinchi darajali hisoblanishi to'g'risida fikr yuritgan.

Bu erda banklar kredit ajratishlari evaziga olingan daromadlari hisobidan bank kapitalining ko'payib borish jarayoni ko'zda tutilgan. Albatta bankning dastlabki kapitali uning ta'sischilari mablag'lari evaziga tashkil etiladi, lekin uning o'sib borishida kreditlar ajratish jarayonida hosil bo'ladigan foizli daromadlarining o'rnini ham beqiyos ekanligiga e'tibor qaratilmoqda.

Masalan rus iqtisodchilari tomonidan tayyorlangan "Moliya-kredit lug'ati"da "Bank kapitali – kapitalistik banklar tomonidan jalb qilingan kredit, hisob-kitob va boshqa operatsiyalarni bajarishda foydalaniladigan kapital mablag'lar yig'indisidir" degan ta'rif keltirilgan. Demak, bank kapitali nafaqat uning o'z mablag'lari, balki shu bilan birga chetdan jalb etilgan mablag'lardan iborat ekanligi ta'kidlab o'tilgan.

Bundan tashqari bank faoliyatini boshlash uchun zarur bo'lgan asosiy vosita, ishchi kuchi uchun sarflanadigan mablag'lar ham bank kapitali hisobidan amalga oshiriladi va ular ham kelgusida qo'shimcha daromad keltirilishi uchun xizmat qiladi.

Mahalliy iqtisodchi olimlardan Sh. Abdullaeva va A. Omonovlar bank kapitaliga quyidagicha ta'rif berishgan: "Tijorat banklarining kapitali barqaror manba bo'lib bankning operatsion jarayonida kutilmaganda yuzaga keladigan zararlarni qoplash imkoniyatini beruvchi o'ziga xos himoya vositasidir". Bu erda ham yuqoridagi fikrlar kabi bank kapitalining himoya vositasi ekanligiga urg'u berilgan va uning barqaror manba ekanligi e'tirof etilgan.

Bizning fikrimizcha bank kapitali to'g'risida to'xtalganda eng avvalo, uning ta'sischilari tomonidan faoliyat yuritish uchun maxsus litsenziya olishga qadar tashkil etilishi lozim bo'lgan mablag'larni nazardan chetda qoldirmaslik lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot davomida monografik tadqiqot usuli orqali O'zbekiston tijorat banklari kapitalida davlat ulushini kamaytirish yo'llari tadqiq qilindi. Shuningdek, iqtisodiy-statistik usul yordamida tijorat banklari kapitalida davlat ulushini kamaytirish yuzasidan amaliy takliflar keltirilib ushbu yo'nalish bo'yicha metodikalar ishlab chiqilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Hozirgi davrda dunyoning 100 dan ortiq mamlakatlarida tijorat banklari kapitalining tarkibini shakllantirishda va uning etarlilik darajasini belgilashda Xalqaro Bazel qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan standartlardan asos sifatida foydalanilmoqda. Bazel qo'mitasi faoliyatining asosiy yo'nalishi bank tizimi uchun o'z kapitaliga sifat va miqdor jihatdan etarli talablarni o'rnatish yuli bilan mustahkam faoliyatni ta'minlashdan iboratdir. Bu o'rinda asosiy xujjat bo'lib, 1988 yilda Markaziy bank vakillari tomonidan ishlab chiqilgan va 1993 yilda amaliyotga joriy qilingan kapital va risk bo'yicha Bazel-I kelishuvi hisoblanib, unda kapital etarliliigi me'yorini hisoblash uslubi keltirilgan.

Kapital etarliliгинi aniqlash bo'yicha ishlab chiqilgan mazkur uslub kapital summasi bilan bank aktiv operatsiyalarining riskliliigi o'rtasida o'rnatilgan bog'liqlikka asoslanadi. Ushbu bog'liqlik o'z kapitalini riskka tortilgan aktivlarning jami miqdoriga yoki potensial kreditlar, investisiyalar hamda boshqa quyilmalar bo'yicha yo'qotishlarning jami miqdoriga nisbati bilan aniqlanadi. Ushbu standartda kapital sifat jihatidan ikkita yirik qismga ajratilgan va ularning xar biriga nisbatan etarlilik darajasi aniqlangan. Bazel standarti bo'yicha tijorat banklari kapitalining etarliliigi aniqlanayotganda ularning aktivlari risk darajasiga ko'ra o'zaro farqlanadi. Shuningdek, ushbu standart tijorat banklarining balansdan tashqari aktivlarining risk darajasini ham hisobga olgan holda kapital etarliliğini ta'minlashni nazarda tutadi.

1 – jadval. O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari kapitalining tarkibi va dinamikasi, foizda.

Kapital manbalari	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil
Ustav kapitali	68,9	64,6	69,8	61,7
Qo'shimcha kapital	0,5	0,5	0,3	0,3
Zaxira kapitali	15,3	16,3	8,7	11,0

Taqsimlanmagan foyda	15,3	18,6	12,1	14,9
Joriy yilning sof foydasi			9,1	12,0
Subordinasiyalashgan qarz maj-buriyatlari			9,1	12,0
Jami kapital	100,0	100,0	100,0	100,0

Manba: www.cbu.uz.- internet sayti ma'lumotlari asosida tuzildi.

Shuningdek tahlil qilingan davr mobaynida tijorat banklari jami kapitali tarkibida subordinasiyalashgan qarz majburiyatlari hamda konsolidasiyalashgan sho"ba korxonalarga qilingan qo'yilmalar yuzaga kelmagan. Tijorat banklarida subordinasiyalashgan qarz majburiyatlarining mavjud emasligi tijorat banklarining uzoq muddatli kreditlar bozoridagi mavqeining zaifligidan dalolat beradi. Chunki subordinasiyalashgan qarz majburiyatlari tijorat banklariga uzoq muddatli resurslarni jalb qilishning qulay va kam xarajatli vositasii hisoblanadi (1-jadval).

Bizning fikrimizcha, tijorat banklari jami kapitali tarkibida ustav kapitali ulushini pasayishiga yo'l qo'maslik lozim, chunki ushbu manba, birinchidan barqaror manba hisoblanadi, ikkinchidan jalb qilingan mablag'larga nisbatan arzon moliyaviy mablag'lardandir. Shuningdek, mamlakatimiz tijorat banklari kapitali tarkibida qo'shimcha kapital ulushini ham pasayishiga yo'l qo'ymaslik lozim. Tahlil davrida banklarning qo'shimcha kapitalining bank kapitalidagi ulushi ham kam miqdorda 2022 yilda 0,5 foizni tashkil etgan bo'lsa 2023 va 2024 yil holatiga kelib bu ko'rsatkich 0,2 foizga punktiga kamayib 0,3 foizni, ya'ni ushbu ma'nbaning ulushi juda past darajani tashkil etadi, bu albatta mamlakatimiz tijorat banklari aksiyalarining moliya bozorlarida nufuzi pastligidan va oldi-sotdi jarayoni shaffofsiz ekanligidan dalolat beradi.

Xalqaro bank amaliyotida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi mamlakatimiz tijorat banklarining ham jahon bank tizimiga integrasiyalashuvini jadallashtirishni talab etmoqda. Ammo, bank sohasidagi hozirgi holat tahlili bank sektorida davlatning yuqori darajadagi aralashuvi, davlat ishtirokidagi banklarda menejment va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatining etarli emasligi, iqtisodiyotda moliyaviy vositachilikning past darajasi kabi bank sektorini iqtisodiy yangilanishlar va jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda rivojlantirishga to'sqinlik qilayotgan qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatmoqda. O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan jami 33 ta bankdan 13 tasining kapitalida davlat ishtiroki mavjud bo'lib, ularning kapitali bank tizimi jami kapitalning 87 foizidan ko'prog'ini, aktivlari esa umumiy aktivlarning 85 foizidan ko'prog'ini tashkil qiladi. Davlat ulushining bank sohasida yuqoriligi banklararo raqobat va bank xizmatlari sifatiga salbiy ta'sir qiladi. Bank sohasida davlat ulushini kamaytirish, banklarni transformasiya qilish va xizmat ko'rsatish sohasi yaqin bo'lgan banklarni qo'shish orqali faoliyatini optimallashtirish hozirgi kundagi dolzarb masalalardandir. Yuqorida keltirilgan kamchiliklarni bartaraf etish avvalo, tijorat banklarini baholashdan boshlanadi. Tijorat banklarini bozor qiymatida baholash orqali bankning joriy holatining tahlili, uning korporativ boshqaruvining bank foydasiga ta'siri, bank aksiyalarining foydalilik darajasi, bankning kelajakda o'z aksiyadorlariga keltirishi mumkin bo'lgan foydasi va boshqalar tahlili amalga oshiriladi.

Shuni ahamiyatga molikki, jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi va uning xalqaro bank tizimiga salbiy ta'siri, bank faoliyatini tartibga solishdagi mavjud nuqson va kamchiliklar, umuman olganda, inqiroz saboqlaridan kelib chiqib, banklarda likvidlilikni tartibga solishga nisbatan talablarni kuchaytirish xalqaro bank hamjamiyati tomonidan ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Xususan, Bank nazorati bo'yicha Bazal qo'mitasining "Bazal-3" deya atalmish yangi talablarining muhim tarkibiy qismi hisoblangan "Likvidlilik riskini o'lchash, standartlar va monitoring bo'yicha xalqaro yondashuvlar" nomli hujjatda tijorat banklari likvidlilikni tartibga solishni tubdan isloh qilish bo'yicha yangicha yondashuvlar berilgan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur maqolada tijorat banklari kapitalida davlat ulushini kamaytirish bo'yicha olib borgan tahlillar va kelingan xulosalar natijasida quyidagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Tijorat banklari kapitali nafaqat ular uchun "himoya vositasi" balki uzoq muddatli investisiyalarni amalga oshirish manbaasi sifatida xizmat qilmoqda. Chunki bank kapitali banklar uchun nafaqat faoliyatni tashkil etish asosi, uni rivojlantirish, faoliyatini kengaytirish manbaasi bo'lib qolmoqda. Shu bois banklarning kapitallashuv darajasini barqaror manbalar sifatidan doimiy ravishda oshirib borish lozim.

2. Banklarning kapitallashuvi jarayonlarida ular faoliyatining daromadlilik asos bo'lib hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bank kapitali tarkibining 57 foizdan ortig'i to'g'ridan-to'g'ri bank faoliyatidan olingan daromadlardan tashkil topadi, qolgan 43 foizini tashkil etuvchi elementlar aksiyadorlarning pul mablag'lari hisobidan shakllantiriladi. Bu o'z o'zidan banklarning daromadlari tarkibida foizli daromadlari ulushini yuqori darajasini ta'minlash zarurligini anglatadi.

3. Mamlakatimiz tijorat banklari kapitali tarkibida subordinasiyalashgan qarz majburiyatlari va konsolidasiyalashgan sho"ba korxonalariga qilingan qo'yilmalarning mavjud emasligi xamda emission daromad

ulushining juda past darajadaligi kuzatildi. Buning uchun tijorat banklari aksiyalari bozor bahosini oshirish hisobiga qo'shimcha kapital hajmini oshirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. К. Капитал. Критика политической экономики. - Т3 КН 2 М.: 1989. – С.442.
2. Трахтенберг И. Денежное обращение и кредит при капитализме. – Москва.: 1962.- С.547.
3. Проф. И.О.Лаврушина М- «Ф и С» 2001г. С-74. В.В Киселев. «Управление банковским капиталом» Москва « Экономика» 1997. С-18.
4. Жан Матук. «Финансовые системы Франции и других стран» 1том перевод с англ. Москва «Финстатикформ» 1994г С-25.
5. Лаврушин, О.И. (2011) Роль кредита в экономическом развитии / О.И. Лаврушин // Банковское дело. - № 2. - С. 32-38.
6. www.gov.uz.
7. www.review.uz.
8. www.stat.uz.
9. www.UzA.Uz.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
